

RA4AL

ZVYŠOVÁNÍ ÚSPĚŠNOSTI VŠECH ŽÁKŮ – KVALITA V INKLUZIVNÍM VZDĚLÁVÁNÍ HLAVNÍ ZÁVĚRY PROJEKTU

Úvod

Cílem tohoto dokumentu je poskytnout souhrn hlavních závěrů projektu Evropské agentury pro rozvoj speciálního vzdělávání (dále jen Agentura) s názvem Zvyšování úspěšnosti všech žáků (Raising Achievement for all Learners – RA4AL).

Inkluzivní vzdělávání je spojeno s principy rovnosti, sociální spravedlnosti, demokracie a participace a snižování počtu žáků, kteří ve vzdělávání neuspějí, není důležité pouze pro ekonomický růst a konkurenceschopnost, ale také pro snižování chudoby a podporu sociální inkluze (Rada Evropské unie, 2010).

Zvyšování úspěšnosti všech žáků je etickým imperativem. Cílem projektu RA4AL je pokročit od inkluze a jejího obhajování k tomu, jak může inkluzivní politika a praxe zvýšit úspěšnost všech žáků.

Východiska projektu RA4AL

Ve svém nedávno publikovaném dokumentu UNESCO (2012) zesiluje zdůraznění role vzdělávání ve vytváření inkluzivnější a spravedlivější společnosti a konstatuje že „... *mezinárodní konsensus se postupně spojuje v názoru, že pokud v systému vzdělávání existuje fenomén exkluze, pak tento systém není považován za kvalitní*“ (str. 1).

OECD (2011) ukazuje, že zlepšování výsledků žáků s nejslabším prospěchem se nemusí dít na úkor těch s prospěchem lepším – dobré výsledky a rovnost mohou jít ruku v ruce.

Rozvoj politiky sice silně ovlivňují hodnoty a cíle společnosti a do rostoucí míry též uznávání práv dětí, ale je třeba též poskytnout důkazy o rozdílech v efektivnosti procesů a výsledků (Lindsay, 2007).

Navzdory pozitivnímu vývoji přetrvávají v řadě členských zemí Agentury stále ještě nejasnosti v

obsahu pojmu inkluzivní vzdělávání, a v důsledku toho i v představách o tom, jaké kroky podniknout k dosažení pozitivního vnímání diverzity a ke zvýšení schopnosti vzdělávacích systémů a škol vycházet vstříc potřebám všech žáků. Transplantace myšlení a praxe „speciálního vzdělávání“ do kontextu hlavního vzdělávacího proudu není cestou vpřed – je třeba zpochybnit řadu úvah o tom, jak systémy vzdělávání a školy v současné době fungují.

Projekt RA4AL se explicitně zaměřuje na všechny žáky – je třeba se postavit veškerým názorům, že někteří žáci jsou předurčení k neúspěchu. Během projektových diskuzí účastníci zdůrazňovali, že pozornost je třeba věnovat obzvláště těm skupinám žáků, u nichž je známa existence rizika neúspěšnosti. Neúspěšností mohou být ohroženi obzvláště žáci se speciálními vzdělávacími potřebami a postižením a migranti, avšak zástupci zemí Agentury a účastníci konference k nim řadí ještě následující ohrožené skupiny: žáci z nižších socio-ekonomických skupin, žáci pod dohledem úřadů či žijící v těžké situaci, např. oběti týrání a násilí, Romové a kočovné skupiny, žáci, kteří nenavštěvují školu pravidelně nebo musí pečovat o rodinné příslušníky a žáci, kteří mají větší schopnosti a nadání.

Poziční dokument projektu si kladl následující otázky: Jak v kontextu inkluze zaměřit pozornost na potřeby žáků, kterým hrozí neúspěšnost a marginalizace, aniž by byly používány potenciálně limitující „nálepky“? Jak výsledky práce s těmito žáky nejlépe monitorovat a vyhodnocovat pro zjištění, zda jsou jejich potřeby naplňovány?

Zatímco cílem konceptu ve vztahu k žákům ohroženým neúspěšností je vyvarovat se možné stereotypizace a užívání kategorií, je třeba těmto otázkám dále věnovat pozornost a zajistit, aby reakce v oblasti politiky a následný monitoring a evaluace zohledňovaly konkrétní okolnosti.

Projekt RA4AL

V roce 2010 provedla Agentura průzkum mezi členskými státy s cílem zjistit dlouhodobé priority jejich práce. Tento průzkum zjistil, že klíčovou otázkou je zvyšování úspěšnosti všech žáků.

Proto Agentura na jaře 2011 podala žádost o podporu projektu Zvyšování úspěšnosti všech žáků – Kvalita v inkluzivním vzdělávání z prostředků programu Evropské komise pro celoživotní vzdělávání Comenius. Na podzim 2011 získala Agentura grant a projekt běžel od prosince 2011 do listopadu 2012 (číslo projektu: 517771-LLP-1-2011-1-DK-COMENIUS-CAM).

Hlavní cílovou skupinu, ke které míří informace a výsledky projektu, tvoří političtí činitelé v jednotlivých zemích, kteří ze své pozice mohou zajistit, že se inkluze stane integrální součástí tvorby veškeré koncepce vzdělávání a že se bude dále rozvíjet spolupráce mezi školstvím a dalšími vládními rezorty.

Projekt RA4AL vycházel ze:

- Závěrů řady tématických projektů řešených Agenturou a zahrnujících všechny její členské státy a z nejnovějších výzkumů včetně dokumentů publikovaných mezinárodními organizacemi jako jsou UNESCO, UNICEF a OECD.
- Výsledků konference projektu RA4AL naplánované ve spolupráci s dánským ministerstvem školství a městským úřadem v Odense, která se konala v dánském Odense 13. – 15. června 2012 jakožto oficiální akce dánského předsednictví EU.

Ministerstva školství členských států Agentury nominovala zástupce do tří skupin expertů, kteří měli za úkol dále zkoumat klíčové otázky, které si projekt kladl, a formulovat jasná východiska budoucí práce: političtí činitelé v oblasti povinného vzdělávání a političtí činitelé a vědečtí pracovníci v oblasti vzdělávání inkluzivního. Všichni účastníci se v rámci aktivit, které zahrnovaly konferenční prezentace, přednesení příspěvků, semináře, neformální diskuze a navazování kontaktů shodli, že kvalita vzdělávání v inkluzivních podmínkách je strategií pro zvyšování úspěšnosti všech žáků.

Poziční dokument projektu RA4AL, který připravili zaměstnanci Agentury, byl rozeslán všem účastníkům před konáním konference. Dokument se věnoval nejnovější činnosti Agentury a další mezinárodní výzkumné práci a podal přehled některých zásadních témat projektu RA4AL i této konference.

Poziční dokument a kompletní zpráva o výstupech z konference je k dispozici na: <http://www.european-agency.org/agency-projects/ra4al>

Zvyšování úspěšnosti všech žáků jako výzva

Dyson a kol. (2004) ve své práci tvrdí, že „řešení“ vedoucí k iniciativám toliko přemístěným nebo přišpendleným k inherentně nespravedlivému systému, musí nutně selhat. Ačkoli političtí činitelé soustřeďují pozornost na vyrovnání propasti ve školní úspěšnosti, strategie z poslední doby, jejichž cílem je toho dosáhnout, ať už zvyšováním ambicí či diverzifikací trhu, mají zásadní nedostatky.

Hanushek (2004) ukazuje, že již mnoho desetiletí mělo navyšování prostředků pro školy, až na nemnoho výjimek, jen mizivý dopad na vzdělávací výsledky. Zdroje lze ve prospěch žáků využívat různě, například lepším poměrem počtu pracovníků ve třídě, zlepšováním kvalifikace učitelů a jejich profesním rozvojem a flexibilním využíváním poradenství a mentoringu.

V posledních letech byly v řadě zemí zavedeny reformy vycházející z požadavků trhu. Whelan (2009) však pochybuje o hodnotě možnosti výběru a konkurence jakožto hnací síly zlepšení, protože rozdělují systém do jednotek, které jsou příliš malé pro inovace a mnohdy zvyšují akademickou, etnickou a sociální stratifikaci.

Už v roce 1996 identifikovala mezinárodní komise pro vzdělávání pro jednadvacáté století sedm pnutí ve vzdělávacích systémech – mimo jiné napětí mezi konkurencí a rovností příležitostí a potřebou nalézt rovnováhu mezi konkurencí, která je zdrojem motivace a pobídek, a spoluprací, která podporuje rovnost a sociální spravedlnost pro všechny.

Proto přetrvává potřeba nalézt způsoby, jak tyto problémy překonat a vytvořit kvalitní, vnímavé vzdělávání pro všechny žáky. Leadbeater a Wongová (2010) to vyjadřují v následujícím tvrzení: „Nespokojenost se školou projevující se zřetelně ve vysokém počtu žáků, kteří nedokončí školu či propadnou u zkoušek, naznačuje, že tu existuje skrytá poptávka po jiné vzdělávací zkušenosti – zkušenosti, která více upoutá, přinese větší uspokojení a poskytne relevantnější dovednosti, které budou lidé v nadcházejícím století potřebovat.“ (str. 3)

Jednotný jazyk inkluzivního vzdělávání

Východiska výše naznačují, že je třeba stanovit jednotnou terminologii inkluzivního vzdělávání, a toto téma se v aktivitách projektu RA4AL objevovalo opakovaně. Vzdělávací systémy v jednotlivých státech jsou silně individuální (Meijer, 1999, 2003), proto jakékoli zkoumání inkluzivního vzdělávání v určité zemi musí zohlednit kontext širších vzdělávacích reforem, které se v dané zemi objevují.

Zpráva Agentury *Vzdělávání učitelů k inkluzi v Evropě* (2011) nastiňuje nedávný vývoj, mimo jiné též používání termínů „heterogenita“ a „diverzita“, ale zdůrazňuje, že změna terminologie ne vždy odráží změnu myšlení či praxe. Pokud užívaná terminologie bude i nadále podporovat separovanost či odlišnost různých skupin ve společnosti, bude politika též mít spíše podobu „doplňkových“ opatření ke změně původní neinkluzivní politiky.

Zástupci členských zemí během projektu RA4AL vznesli požadavek na vyjasnění významu konkrétních termínů v kontextu projektu. K těmto termínům patří: kvalita (*quality*), zvyšování (*raising*) a úspěšnost (*achievement*) a jejich pracovní definice používané během projektu uvádíme níže.

Definice *kvality* uvedená v pozičním dokumentu RA4AL zní:

„Kvalitu je třeba chápat ve světle toho, jak společnost definuje účel vzdělávání. Většinou jde o dva hlavní cíle: prvním je zajistit kognitivní rozvoj žáků. Druhý zdůrazňuje roli vzdělávání v pěstování kreativního a emocionálního rozvoje žáků a v napomáhání tomu, aby si osvojili hodnoty a postoje odpovědného občana. A v neposlední řadě musí kvalita splňovat zkoušku rovnosti: vzdělávací systém, který charakterizuje diskriminace proti jakékoli specifické skupině, nesplňuje své poslání.“ (UNESCO, 2004, Foreword)

Termín *úspěšnost* používá Wallaceová (2010) ve smyslu „výsledku úsilí, učení, vytrvalosti, sebedůvěry a povzbuzení. Jeho součástí je, aby se jednotlivec setkával s výzvami, činil objevy a sklízel odměnu (ať už vnitřní či vnější) za úsilí a využití získaného.“ (str. 6) Tuto širokou definici lze spatřovat v kontrastu k *prospěchu* (*attainment*), který obvykle označuje získání známek či úrovně výsledků v rámci formálnějšího, standardizovaného hodnocení či zkoušek. Je třeba zohlednit též skutečnost, že chápání úspěšnosti či dobrého prospěchu, se může v jednotlivých zemích a kulturách lišit.

K projektu RA4AL se relevantním způsobem vztahuje též definice *relativního neprospěchu* (*under-achievement*), který se obvykle chápe jako rozdíl mezi hodnocením či výsledkem testu a skutečným výkonem. Objevil se však názor, že je sice třeba zohlednit společenské a environmentální faktory, které mohou žáky znevýhodňovat, ale je třeba zvyšovat kapacitu – a odolnost – všech žáků a řešit každý případ slabého prospěchu.

Konečně termín *zvyšování* (*raising*) v kontextu projektu označuje zvyšování či zlepšování prospěchu či úspěšnosti jednotlivců a skupin. Jak bude poměřováno, závisí na oblasti/oblastech, v nichž žák vykazuje známky relativního neprospěchu. Je však zřejmé, že vyrovnávání propasti mezi žáky úspěšnými a méně úspěšnými neznámá snížit standardy, nýbrž zachovat vysoká očekávání u všech žáků.

Závěry a doporučení vyplývající z projektu

Na základě uskutečněných projektů Agentury, aktuálního mezinárodního výzkumu, materiálů představených v rámci konferenčních výstav a prezentací projektu RA4AL a příspěvků, seminářů a diskuzí organizovaných během konference byla pro zvýšení úspěšnosti všech žáků identifikována níže uvedená zásadní témata:

1. Kolaborativní politika a praxe. Pro zapojení a podporu všech žáků, obzvláště těch, kteří mohou být znevýhodněni, je třeba v místní komunitě poskytovat služby založené na úzké spolupráci politiky i praxe rezortů vzdělávání, zdravotnictví, sociálních služeb a dalších úřadů. Pro nastavení koordinovaných opatření a efektivní využívání zdrojů je nutná spolupráce a vytváření sítí mezi všemi účastníky, žáky i rodinami na všech úrovních – národní, místní, školní i na úrovni třídy.

V syntetické zprávě projektu RA4AL je zdůrazněna mnohotvárnost aspektů kolaborativní práce napříč různými úrovněmi systému – od kolaborativního hodnocení a učení ve třídách, až po profesionální sítě na mezinárodní úrovni – a je zdůrazněna důležitost sociálního kapitálu při reformě škol a systému. Jelikož je kolaborativní politika a praxe společná všem tématům, mohla by se stát vhodným rámcem a předmětem dalšího zkoumání.

2. Podpora vedoucím pracovníkům na úrovni škol i systému. Vedoucím pracovníkům ve školách i na úrovni systému musí být poskytována podpora při utváření pozitivních vizí a schopností potřebných k nastolení pozitivního étosu a k náležitému vedení inkluzivní praxe. Plánování, jak naplnit rozmanité potřeby všech žáků, by se mělo stát integrální součástí celého procesu rozvoje školy/oblasti, který by zase měl smysluplně propojit veškeré aktuální priority.

Závěry projektu RA4AL zdůrazňují, že je třeba pokročit od vedení „shora“ k rozšířenému vedení, resp. přenesení řídicích pravomocí (*distributed leadership*), které staví na týmové práci a kolaborativním řešení problémů.

3. Inkluzivní akontabilita. Přístupy k akontabilitě systému a školy by měly zahrnovat silný prvek sebehodnocení či hodnocení kolegů s cílem umožnit účastníkům daného procesu akontabilitu chápat jako vnitřní profesní prvek, ne jako něco externě vynuceného.

S cílem zajistit posun k větší rovnosti ve vzdělávání, je potřeba disponovat celým spektrem indikátorů výkonu, které vyhovují místnímu kontextu a pokrývají vstupy, zdroje, procesy a výsledky/výstupy. Vývoj tímto směrem by měl zjistit, co má cenu pro všechny žáky, a tím zajistit jednotnost a posílit inkluzivní hodnoty a praxi.

4. Personalizace nasloucháním žákovi. Při utváření veškeré politiky a praxe je hlas žáka důležitý. Personalizace zahrnuje též užší spolupráci s rodiči a rodinami, která umožní potřeby podpory řešit více holisticky. Zřetelnější zaměření na personalizaci bude spíše uznávat potřebu flexibilnějších systémů hodnocení nikoliv snahu standardy zvyšovat testováním, a bude uznávat hodnotu dosažených skvělých výsledků ve všech oblastech učení.

5. Profesioní rozvoj pro inkluzivní vzdělávání. Učitelé se musí aktivně podílet na veškerých změnách systému/škol a jejich dovednosti by měly být zajištěny jak pregraduálním vzděláváním, tak i dalším profesním rozvojem. Všichni učitelé si musí vybudovat nezbytné

hodnoty, postoje, dovednosti, znalosti a pochopení, aby zajistili učení a plné zapojení každého žáka ve třídě.

Čtyři oblasti kompetencí uvedených v Agenturou vypracovaném *Profilu inkluzivního učitele* (2012) – respektování hodnoty diverzity žáků, podpora všech žáků, spolupráce s ostatními a osobní profesní rozvoj – jsou ty oblasti, které potřebují učitelé, u nichž je pravděpodobné, že dokážou zvýšit úspěšnost všech žáků.

6. Pedagogické přístupy pro všechny. Ve světle práce provedené Agenturou, kterou dále podporuje aktuální mezinárodní výzkum, je zřejmé, že existují pedagogické postupy, které jsou přínosné pro všechny žáky, například týmová výuka a učení založené na vzájemné pomoci žáků (*peer-assisted learning*).

Florianová a Black-Hawkinsová (2011) poznamenávají, že rozšíření toho, co je běžně dostupné pro všechny žáky, je složitý pedagogický úkol, který vyžaduje posun od přístupu, který funguje u většiny žáků (s doplněním o něco dodatečného či odlišného pro některé z nich) k přístupu, který zahrnuje „*vytvoření bohaté učící se komunity, kterou charakterizují příležitosti se učit, které jsou v dostatečné míře k dispozici každému*“ (str. 814).

Těmto tématům se do větších podrobností věnuje kompletní projektová zpráva dostupná z: <http://www.european-agency.org/agency-projects/ra4al>

Vyplývající otázky pro další práci

Výsledky jednoletého projektu RA4AL budou základem projektu dlouhodobějšího, jehož řešení Agentura zahájí v roce 2013. S touto perspektivou pak byly všechny projektové aktivity přezkoumány s cílem určit hlavní otázky, jimž je třeba se věnovat v budoucnosti a které souvisejí s výše uvedenými tématy.

Mezi tyto klíčové otázky patří potřeba:

- Shromáždit praktické a finančně efektivní příklady vytváření sítí a spolupráce ve třídách, školách a místních komunitách i na národní/mezinárodní úrovni a zkoumat přínos, který takováto praxe může mít při zvyšování úspěšnosti všech žáků.
- Na základě stávajícího výzkumu v oblasti proinkluzivního řízení zkoumat dovednosti potřebné pro vedoucí pracovníky v inkluzivních systémech/podmínkách.
- Dále zkoumat vhodné mechanismy akontability v systémech vzdělávání a na školách, které účastníkům dávají větší možnosti a které poměřováním toho, co má hodnotu pro všechny žáky, odrážejí inkluzivní hodnoty a praxi a poskytují konkrétní důkaz o efektivní praxi, která vede ke spravedlivější úspěšnosti.

- Zkoumat, jak jsou systémy vzdělávání a služby organizovány, aby s ohledem na klíčovou roli učitelů a potřebu respektovat názory žáků a jejich rodin poskytovaly skutečně personalizovaný přístup.
- Dále se věnovat oblastem kompetencí, které učitelé potřebují k tomu, aby naplňovali rozmanité potřeby všech žáků, a zkoumat, jak je nejlépe zajistit v pregraduálním vzdělávání učitelů a dalším profesním rozvoji.
- Provádět výzkum pedagogických přístupů a strategií, které přesahují učitelem vedenou „diferenciaci“ k personalizované výukové praxi v jejímž ohnisku je žák.

Závěr

Projekt RA4AL zjistil potřebu větší důkazní základny, zejména v oblasti efektivních přístupů ve zvyšování úspěchu všech žáků, a zjistil také, že je třeba zkoumat faktory, které umožňují žákům, kteří se ocitli ve znevýhodnění, vybudovat si odolnost a být úspěšní. Zpravodaj konference RA4AL Bengt Persson obzvláště zdůraznil nedostatek výzkumu na systémové úrovni.

Široce je uznávána hodnota a užitečnost spolupráce mezi zeměmi a důležitost možnosti poučit se z existující politiky a praxe v této oblasti. Inkluzivní vzdělávací komunity se mohou prostřednictvím sdílení znalostí na všech úrovních systému a prostřednictvím partnerství a spolupráce dále rozvíjet a posilovat, a tak lze zajistit všem žákům příležitost rozvinout svou učební kapacitu a zvýšit svou úspěšnost. Jak podotýká Fink (2008): „Vzdělávání je více než jen příprava studentů na to, aby se uměli uživit – jakkoli je to důležité. Jde také o to připravit je na to, jak žít.“

Literatura

Dyson, A., Farrell, P., Polat, F., Hutcheson, G., Gallannaugh, F. (2004) *Inclusion and pupil achievement* (Research Report RR578). London: Department for Education and Skills

Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání (2011) *Vzdělávání učitelů k inkluzi v Evropě – Výzvy a příležitosti*. Odense, Dánsko: Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání

Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání (2012) *Profil inkluzivního učitele*. Odense, Dánsko: Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání

Fink, D. (2008) *The road to transformation in education – Learning, leading and living systems*. On-line publikovaný příspěvek na konferenci http://www.cybertext.net.au/inet_s4wk1/p4_18.htm (poslední přístup 12/10/2012)

Florian, L., Black-Hawkins, K. (2011) Exploring Inclusive Pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813–828. doi: 10.1080/01411926.2010.501096

Hanushek, E. (2004) *Some simple analytics of school quality*. Working paper 10229 National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA

International Commission on Education for the Twenty-first Century (1996) *Learning: The Treasure Within: Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century*. Paris: UNESCO Publishing

Leadbeater, C., Wong, A. (2010) *Learning from the extremes*. San Jose CA: Cisco Systems

Lindsay, G. (2007) Educational psychology and the effectiveness of inclusive education/mainstreaming. *British Journal of Educational Psychology*, 77, 1–24

Meijer, C.J.W. (1999) *Financing of Special Needs Education*. Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Meijer, C.J.W. (2003) *Inclusive Education and Effective Classroom Practices*. Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Organisation for Economic Co-operation and Development (2011) PISA in focus 2011/2 (March) *Improving Performance – Leading from the Bottom*. Paris: OECD

Rada Evropské unie (2010) *Council conclusions on the social dimension of education and training*. 3013th Education, Youth and Culture meeting, Brussels, 11 May 2010

UNESCO (2004) *Education for All: The Quality Imperative*. EFA Global Monitoring Report 2005. Paris: UNESCO

UNESCO (2012) *Addressing Exclusion in Education. A Guide to Assessing Education Systems Towards More Inclusive and Just Societies*. Paris: UNESCO

Wallace, B. (2010) Tackling underachievement. Maximising opportunities for all pupils in an inclusive setting in B. Wallace, S. Leyden, D. Montgomery, C. Winstanley, M. Pomerantz, S. Fitton (eds.) 2010. *Raising the achievement of all pupils within an inclusive setting*. London: Routledge

Whelan, F. (2009) *Lessons learned: How good policies produce better schools*. London: Whelan

© European Agency for Development in Special Needs Education 2012

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.